

Dr. sc. Stanko Piplović
Split

GRADITELJSTVO U DALMACIJI ZA FRANCUSKE UPRAVE

U članku se prikazuje djelovanje francuskih vlasti na izgradnji javnih građevina u pokrajini početkom XIX. stoljeća. U tom kratkom vremenskom razdoblju, zbog ratnih prilika, posebna je pozornost posvećena fortifikacijama i kopnenim komunikacijama potrebnih u vojne svrhe. Posebna je pozornost posvećena urbanističkim problemima Splita i njegovim antičkim spomenicima.

Ključne riječi: Dalmacija; XIX. stoljeće; francuska uprava; javne građevine; urbanizam; Auguste Marmont; Basilio Mazzoli

U ratovima protiv europskih velesila Napoleon je godine 1797. srušio aristokratsku Republiku Veneciju. Dalmacija, koja je bila u njenom sastavu, pripala je nakratko Austriji. Nakon novih sukoba s izmjenjivom srećom, mirom sklopljenim u Požunu 26. prosinca 1805. godine. Francuzi su dobili tu pokrajinu. Uklopljena je u Talijansko kraljevstvo na čelu s potkraljem Eugenom. Na čelu joj je bio Vincenzo Dandolo kao generalni providur, a Auguste Marmont vojni zapovjednik. Slijedili su novi ratovi s Rusijom i Engleskom koji su se odvijali najviše na južnom i srednjem Jadranu. U vrijeme kratkotrajne uprave u pokrajini od 1806. do 1813. Francuzi su proveli temeljite društvene reforme. Sagradili su i veći broj građevina, prvenstveno potrebnih vođenju ratnih operacija.

Središnje pokrajinske upravne službe Dalmacije u prvom razdoblju imale su 22 propisana resora djelovanja. U njima je graditeljstvo imalo važno mjesto. To su bile vode i putovi te javna zemljišta i zgrade. Godine 1806. ustrojena je mreža lokalne uprave. Dalmacija je podijeljena na četiri distrikta, a oni opet na kantone i općine. Na čelu svakog distrikta nalazili su se delegati koje je imenovao Dandolo, a predstavljali su Vladu. Imali su široke ovlasti. Pored brojnih dužnosti oni su bili nadležni za održavanje i izgradnju putova, mostova, kanala i nasipa.¹

¹ Ivana Čubela, Kraljevska delegacija Vlade u Splitu 1806.-1811." u: *Kulturna baština*, Split 2007. br. 34, str. 85-94.

Nakon osnivanja Ilirskih pokrajina godine 1809. na čelu joj je bila Glavna uprava koju su činili generalni namjesnik, na koje je mjesto imenovan Marmont, glavni financijski intendant, komesar pravosuđa i Vijeća. U to vrijeme među važne državne činovnike pripadali su i načelnici za ceste i mostove, šume i vode. Uz intendanta su bili upravitelji, a među njima i građevinski inženjer. Okruzima su upravljali poddelegati kojima je u djelokrugu također bilo održavanje i popravak putova, voda te izgradnja dobrotvornih ustanova.² Nastale su promjene i u Dalmaciji. Dandolo je napustio Zadar, a na čelo uprave je postavljen Rougier de la Bergerie kao intendant.

Urbanizam

U vrijeme Francuza dogodile su značajnije urbanističke intervencije u Splitu i Trogiru. Iz vojničkih razloga, da neprijatelj ne bi zauzeo primorske gradove i naoružao ih, Marmont je dao porušiti stare bedeme tih gradova, napustili su šibenske utvrde kao što je ona sv. Nikole u morskom kanalu.³ Bojao se napada engleske flote s mora. Oni više nisu odgovarali ni s obrambenog stajališta. Kasnije je te prostore uredio u svrhu urbanističkog uređenja, popravaka zdravstvenih prilika i poljepšavanja gradova.

Marmont je osobito volio Split, a kao zadojenog klasicista posebno su ga zanimala njegove antičke starine. Bavio se mišlju o čišćenju ostataka Dioklecijanove palače od kasnijih građevina koje su ih zakrivale. Dao je izraditi plan povijesne jezgre s označenim rimskim graditeljskim spomenicima. Planirano je rušenje kuća pred monumentalnim južnim pročeljem na obali. Ne samo to: naredio je i gradnju arheološkog muzeja u javnom parku u Splitu. Temeljni kamen je položen godine 1810.⁴ U takvim nastojanjima na zasadaama Francuske revolucije se ogleda afirmacija građanskog staleža. Sadržaji rekreacije i kulture postaju dostupni svima, za razliku od prošlih vremena kada je to uglavnom bila povlastica vlastodržaca i bogatih pojedinaca.

Zbog kratke prisutnosti Francuza u Dalmaciji, namjere o purifikaciji u povijesnoj jezgri nisu ostvarene.⁵ U tom smjeru nastavio je kasnije djelovati konzervator Vicko Andrić koji se upravo u to vrijeme školovao na Centralnoj školi u Zadru. Marmont je mnogo napravio na unapređenju životnih prilika i prostornoj orga-

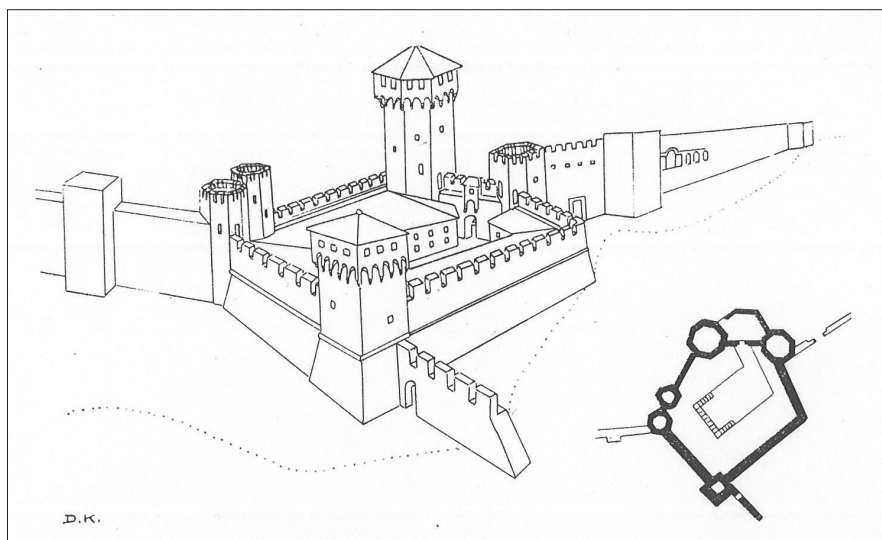
² Tamara Šarić-Šušak, „Kraljevska poddelegacija Vlade u Splitu“ u: *Kulturna baština*, Split 2007., br. 34, str. 102-105.

³ Giovanni Cattalinich, *Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopo la caduta della Repubblica veneta con un saggio sull' amministrazione pubblica veneta e del Regno d' Italia*, Split 1841., str. 251.

⁴ Frane Baras, „Na sreću ostala je Riva“ u: *Vjesnik*, Zagreb 1. VIII. 1982., str. 11

⁵ Frane Bulić, „Razvoj arheoloških istraživanja u Dalmaciji kroz zadnji milenij“ u: *Zbornik Matice hrvatske*, Zagreb 1925., str. 209.

nizaciji Splita. U gradu je u tu svrhu postojalo posebno povjerenstvo. U travnju 1807. godine u kratkom vremenu srušen je veliki dio venecijanskog kaštela iz XV. stoljeća koji je bio na sredini današnje Rive. Ta vojarna na ulazu u splitsku luku je već s novih fortifikacijskih stajališta bila zastarjela. Nije više služila svrsi i bila je zapuštena. Nakon rušenja ostale su samo dvije visoke poligonalne kule na sjevernoj strani i zidom među njima s ulaznim vratima. Ti radovi su se odvijali uz veliko nezadovoljstvo pučana jer su bili obvezni da u njima sudjeluju. U blizini, kod malog gata je bila i zgrada Zdravstvenog ureda koja je također srušena.

Slika 1. Venecijanski kaštel u splitskoj luci podignut u XV. stoljeću. (D. Kečkemet)

Zatim je odatle produžena stara obala na zapad do samostana sv. Frane. Za nasipanje muljevitog plićaka u koji su se izlivali potoci korišten je materijal od srušenog kaštela. Tako se obala dvostruko proširila. Na sjednici Općinskog vijeća 26. travnja 1807. godine odlučeno je da se zbog Marmontovih zasluga na unapređenju pokrajine i uređenju grada u znak zahvalnosti iskuje spomen medalja. Razaslana je u vojsku te u glavna središta Carstva i Kraljevstva. Izabrano je poslanstvo Vijeća i Upraviteljstva grada koje će posjetiti Marmonta i izraziti mu osjećaje odanosti. Sačinjavali su ga Ivan Milesi, Gaspar Rosalem, Vincko Piciolato, Tomas Grisogono i Marko Pavišić. Također je odlučeno da se glavni put koji je iz Splita vodio za Sinj nazove *Marmontova cesta*.⁶

⁶ *Kraglski Dalmatin*, Zadar (Il regio dalmata, KD), 1807. br. 19, str. 149, Duško Kečkemet, „Splitski kaštel“ u: *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, Dubrovnik 1956., str. 293-269.

Uklonjene su stare barokne bastionske utvrde na zapadnoj strani između težačkog predgrađa Velog Varoša i grada. Riječ je o dijelu utvrda koje su Venecijanci podigli oko grada za obranu od Turaka kroz XVI. i XVII. stoljeće. Uklonjen je polubastion Šperun (San Antonio) i bedem od njega prema sjeveru do bastiona Priuli. Na tako nastalom slobodnom prostoru zasaden je po posebnom planu, koji je vjerojatno napravio inženjer Danilo, javni park, prvi u Splitu. Trebalo je najprije natkriti potok koji je tuda teкао, nasipom izravnati kosinu terena, dovesti plodnu zemlju i napraviti potporni zid na istočnoj strani. Radovi su počeli godine 1807. g. Nadzor nad izvedbom vodio je ugledni građanin pukovnik Nikola Capogrosso-Kavanjin. Osim državnih sredstava, na nasipavanju obale mobiliziran je i narod iz okolnih mjesta, što je izazivalo nezadovoljstvo. I novac koji je dobio od prodaje konfiscirane imovine ustanika u poljičkom i makarskom primorju trošen je na javne radove. Istočno od parka probijen je Marmontov put današnja Marmontova ulica. To je bio važan prometni pravac za daljnji urbanistički razvitak grada.

Uz te poslove u Splitu Marmont je 1808. g. naložio i druge opsežne radove. Plan su napravili časnici vojne inženjerije, a vojnici su trebali sudjelovati u građanju. Odredio je da se na zapadnoj strani današnje Rive uredi obala pred samostanom sv. Frane, izgradi praonica rublja i kanali na obali sv. Frane, dovrši gradski perivoj i provede kanal za otjecanje vode iz njega. Zatim je trebalo na južnom dijelu predgrađa Manuša ukloniti zemljani nasip pred Zlatnim vratima Dioklecijanove palače i materijal upotrebiti za podizanje razine obližnjeg trga, današnjeg Strossmayerova parka. Trebalo je napraviti i kanal za odvodnju vode s trga u more i kod obližnjeg venecijanskog bastiona Cornaro sagraditi malu kovačnicu za Duju Ergovca. Za to je 10. veljače zatražio angažiranje Općinske uprave. U tu svrhu dodijeljeno je više od 14 tisuća lira.⁷

U travnju 1810. završeni su glavni radovi na parku pa je on tada svečano otvoren. Na čitavom uređenom prostoru provedena je kanalizacija i regulirani potoci koji su ga plavili. Na sjednici Općinskog vijeća 22. prosinca, pod predsjedanjem načelnika Petra Albertija, odlučeno je da se u čast maršalu Marmontu novi park nazove njegovim imenom te da se na sredini podigne obelisk s prigodnom posvetom. Od splitskog Sjemeništa zatraženo je da ustupi tri ili četiri komada mramora i jedan antički stup s groblja na Sustjepanu za spomenik. Naime, na tom mjestu je nekada bila velika bazilika i srednjovjekovni benediktinski samostan. U crkvi je bilo deset antičkih stupova koji su dijelili njena tri broda. Pretpostavlja se da su uzeti sa Dioklecijanove palače. Kasnije je sklop na Sustjepanskom

⁷ Jakša Ravlić, „Marmontova briga za Split“ u: *Jadranski dnevnik*, Split 25. XII. 1937., str. 27. Perilište koje se spominje zasigurno su vrela sumporne vode Piškera koja su izbijali na Matejuški, a služila su ženama težačkog predgrađa Velog Varoša za pranje rublja. Godine 1844. Vicko Andrić napravio je projekt za obnovu bazena i kanala.

poluotoku zapušten pa je potpuno urušen. Oko godine 1700. došao je u posjed Nadbiskupskog sjemeništa. Šest stupova s korintskim kapitelima je ugrađeno u unutrašnjost male crkve koja je godine 1814. sagrađena na mjestu stare. Dakle, preostalo ih je još neupotrebljenih. Bilo je na tom mjestu i drugih kamenih dijelova iz raznih vremena. Stoga su traženi ulomci, posebno kapitel, mogli pripadati jednom od stupova u staroj crkvi. Rektor sjemeništa kanonik Nikola Didoš je zahtjevu vlasti vjerojatno udovoljio.⁸

O prvobitnom izgledu parka u Splitu, njegovom parternom rješenju i nasadima, ne zna se ništa. Prema nekim naznakama, vjerojatno je imao klasicistički pravilan geometrijski raspored. Sljedeće godine trebalo je izvesti još neke manje radove - odnijeti višak materijala i dovršiti okolne zidove. Sredstava je bilo malo, pa su angažirani vojnici, država je dala pozajmicu, a građani pozvani na kuluk. Tako je ipak do kraja godine 1811. sve bilo gotovo.⁹

Događala su se i druga oštećivanja starih nekorisnih zidina Splita. To je poglavito bilo na Pisturi, slobodnom prostoru sjeverno od grada između renesansnih zidina iz početka XVI. i baroknih iz XVII. stoljeća. Marmont je na tom dijelu dao raširiti gradska vrata Sv. Arnira na vrhu današnje Bosanske ulice. Tlocrtna situacija vrata od Pisture (kopnenih vrata) na renesansnom zidu, koja su vodila u međuprostor starijeg i novijeg obrambenog pojasa vidljiva je u planovima koje su godine 1790. napravili mjernici Filip Muljačić i Frane Antun Kurir. Pred vratima je bilo četvrtasto obrambeno dvorište koje je štitilo neposredni pristup. Do njega se dolazilo mostićem preko jarka. Istočno od njega je ženski benediktinski samostan sv. Arnira. Unutar dvorišta slobodan je prostor u privatnom vlasništvu. Iza vrata, neposredno uz gradski zid, stupalo se na jednu širinu omeđenu s istoka prizemnom kućom, a na zapadu platformom. Na južnoj strani te širine su još jedna vrata kojima se ulazilo u grad. Pored njih je sjeverozapadna ugaona četvrtasta kula Dioklecijanove palače. Slično stanje je zasigurno bilo i u času kada su Francuzi dvadesetak godina kasnije raščišćavali ulaz.¹⁰

Poslije proširenja tog prolaza u grad ostali su neuredni okolni dijelovi bedema. Izgleda da je kamenje s tog mjesta uzimao bivši vlasnik zemljišta Radoš Ante Michieli Vitturi. Radi toga je njemu i susjedima načelnik Josip Cindro naredio da

⁸ Ivan Ostojić, *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700-1970)*, Split 1971., str. 41, Duško Kečkemet, *Splitsko groblje Sustipan*, Split 1994. str. 14-15; Tomislav Marasović, „Prilog morfološkoj klasifikaciji ranosrednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji“ u: *Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture*, Split 1978., tab. XLI.

⁹ etar Karlić, *Kraljski Dalmatin*, Zadar 1912., str. 74, Duško Kečkemet, „Javni parkovi u starom Splitu“ u: *Hortikultura*, Split 1973., br. 4, str. 110-111, Stanko Piplović, „Osnivanje javnih parkova u Dalmaciji“ u: *Hortikultura*, Split 1976., br. 4, str. 134.

¹⁰ Arsen Duplančić, „Prilog poznavanju obrane Splita u XVII i XVIII stoljeću“ u: *Vesnik*, Beograd 1989., br. 33, str. 118, Arsen Duplančić, „Zidine Splita na neobjavljenim nacrtima iz XVIII stoljeća“ u: *Kulturna baština*, Split 1993., sv. 22-23, str. 94.

moraju čuvati zidove oko vrata. Nedaleko odatle, prislonjenu s unutrašnje strane istog zida, imao je kuću Bartolomeo Bernardi. Dozvoljeno mu je da u bedemu otvori prozore kako bi dobio više svjetla i zraka u prostorijama. U blizini nepotrebnih zidina privatnici su počeli graditi kuće. Među njima je bio Frane Tadić koji je još od venecijanskih vlasti dobio zemljište s vanjske strane. On je na dijelu toga zemljišta sagradio kuću koja se naslanjala na zidine. Godine 1911. predložio je splitski poddelegat Cattani Intendaturi u Zadru da se na slobodnom prostoru između starijih i novih bedema uredi trg koji bi bio ukras Splita. Također je predložio da se ruševne gradske zidine prepuste vlasnicima koji su potraživali iz raznih razloga. Prema mišljenju Općinske uprave, na tim neurednim zemljištima mogli bi graditi privatnici ili bi se ona mogla koristiti u javne svrhe. Iduće godine, u svrhu prodaje zidina, gradski je mjernik G. Gale napravio plan pet čestica površine 900 metara četvornih čija je vrijednost iznosila oko 3.000 franaka.

Tijekom godine 1812., po nalogu splitskog poddelegata Cattanija, glavni inženjer Frane Zavoreo proveo je istraživanja u vezi s naknadama što su ih potraživali privatnici za terene na Pisturi koje su im bili oduzeli Austrijanci za prve uprave Dalmacijom i tada Francuzi. Cattani se zalagao i za gradnju široke ulice od kuće Radoša Vitturija tj. početka današnje Bosanske ulice u pravcu zapada do Marmontova parka. U sklopu toga predviđeno je i rušenje nekih zgrada.¹¹

Trogir je postao sjedište kotara s vicedelegatom na čelu. Stanje u gradu je bilo konfuzno jer je u njemu bio stacioniran velik broj vojnika. Marmont je više puta posjetio grad i učinio mnogo za njegovo uređenje i to iz zdravstvenih razloga.

Počele su se uklanjati gradske zidine na zapadnom dijelu otočića na kojemu je Trogir. Naime, taj nasuti prostor ostao je neizgrađen pa se na njemu rušenje već nepotrebnih i zapuštenih zidova najlakše moglo provesti. Porušen je zid između venecijanskog kaštela Kamerlenga i kule sv. Marka iz XV. stoljeća. Tako je uklonjena fizička brana i ponovno ostvaren neposredni fizički i vizualni kontakt grada s morem. Razlozi su bili i zdravstveni, pa je to postalo mjesto za ugodnu šetnju.¹² Osim toga, vojni zapovjednik mjesta pukovnik Louis Pleasonne naredio je da se iz unutrašnjosti grada uklone mesarnice i sagrađe nove na obali. Počeo je isušivati močvare i bare na kopnenoj strani u Solinama i na Travarici koje su bile leglo komaraca uzročnika malarije. Strogo se pazilo na čistoću grada.

Posebna se pozornost posvećivala komunalnim objektima. Uređen je veliki bunar Ošjak. Radilo se i na noćnoj rasvjeti ulica, ali dosta sporo. Gradili su se putovi prema okolici, kojih je do tada bilo vrlo malo. Plemići i građani su u tu svrhu davali značajne novčane doprinose. U radovima su sudjelovali domaći inženjeri i

¹¹ Duško Kečkemet, „Rušenje splitskih gradskih utvrda“ u: *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, Split 2000., br. 16, str. 430-431.

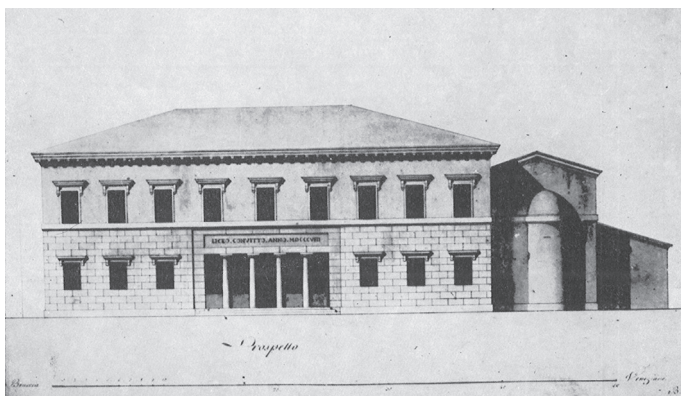
¹² Stanko Piplović, *Graditeljstvo Trogira u 19. stoljeću*, Split 1996., str. 11-13.

majstori. Tako je izgrađena cesta prema zapadu do Marine i prema selima u unutrašnjosti. Ipak su mnoge korisne zamisli ostale samo u projektima. Planiralo se izgraditi cestu od Trogira pored mora do Slatina na istočnom dijelu otoka Čiova, što nije ostvareno. Mislilo se i na podizanje gospodarstva. U dubokoj i od valova zaštićenoj uvali na zapadnoj strani Čiova, nedaleko od grada planirana je izgradnja brodogradilišta i državnog arsenala. Stoga je Dandolo naredio da se poravna zemljište u blizini crkve sv. Teodora. Ali skora promjena vlasti zaustavila je tu veliku zamisao.

Arhitektura

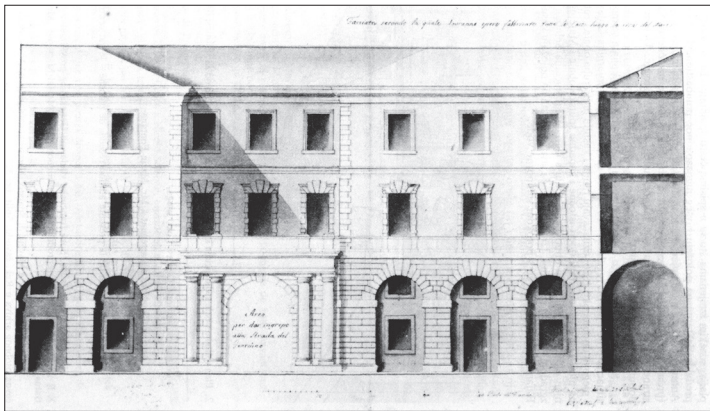
Vlasti su se dosta angažirale na javnim radovima i u tome, s obzirom na teške prilike, imale prilično uspjeha. Da bi organizirale i unaprijedile građevinske poslove otvorile su 1806. godine na Liceju, koji je 1809. prerastao u Centralnu školu u rangu sveučilišta, studij arhitekture. Projekt adaptacije samostana sv. Krševana u tu svrhu napravio je arhitekt Basilio Mazzoli iz Rima godine 1808. Izrađeni su i nacrti za gradnju još nekih javnih zgrada, ali zbog ratnih prilika i kratkoće vremena malo je što ostvareno.¹³

Marmont je želio sagraditi niz kuća na splitskoj Rivi u produžetku prema zapadu, odnosno od monumentalnog južnog pročelja Dioklecijanove palače i time formirati reprezentativan blok prema moru. U tu svrhu angažirao je arhitekta Mazzolija koji je tijekom 1807. i 1808. napravio plan i projekte u više inačica. Predložio je oblikovno ujednačenje postojećih zgrada. Kompozicija pročelja višekatnica je trebala biti bogata i simetrična. Problem je bio što vlasnici zemljišta nisu imali dovoljno novaca za gradnju tako bogatih zgrada. Na njihovu molbu Mazzoli je pojednostavio pročelja, ali ni to nije dalo rezultate. Iako u kasnijoj izgradnji njegovi projekti nisu uzeti u obzir, ipak se

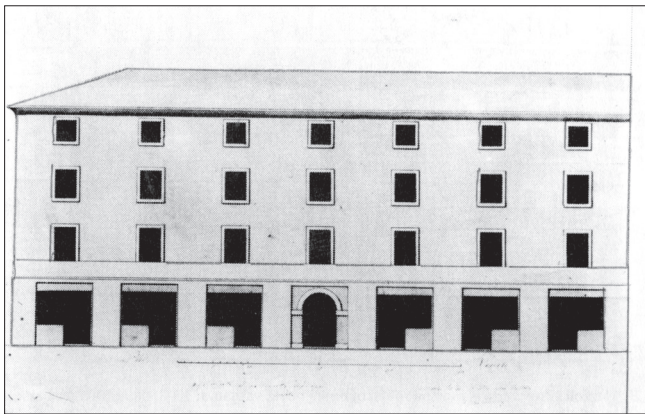

Slika 2. Basilio Mazzoli, projekt pročelja dogradnje bivšeg samostana sv. Krševana u Zadru za potrebe Liceja iz 1808. godine. (Državni arhiv u Zadru)

¹³ Stanko Piplović, *Visoko školstvo i studij arhitekture u Dalmaciji za francuske uprave*, Split 2009., str. 31-51.

Slika 3. Basilio Mazzoli, projekt zgrade na splitskoj Rivi iz 1807. godine

Slika 4. B. Mazzoli projekt zgrade na zapadnom dijelu splitske Rive iz 1808. godine

u nastaloj cjelini klasicizma i neorenesanse osjeća duh jasnoće i reda.¹⁴ Mazzoli je napravio i nacrt u dvije varijante za kasino tj. klub ili sličnu namjenu blizu Marmontova parka. Zgrada je trebala biti jednokatnica u klasicističkom stilu, okružena zelenilom. Nije poznato je li taj nacrt ostvaren.¹⁵

Godine 1808. general Marmont naredio je pukovniku Plansonnu da se u Trogiru podigne spomenik zahvalnosti Francuskoj. Određeno je mjesto na poljani

¹⁴ Duško Kečkemet „Marmontov plan izgradnje splitske obale“ u: *Adrias*, Split 1993-1994., br. 4-5, str.150-166, Duško Kečkemet, *Maršal Marmont i Split*. Split, 2006., str. 138-146.

¹⁵ Stanko Piplović, „Još nešto o radu Mazzolija u Dalmaciji“ u: *Peristil*, Zagreb 1981., br. 24, str. 137-139.

sv. Mihovila, kako se tada zvao krajnji zapadni dio grada po obližnjoj crkvi. U morskom plićaku na četvrtastom postolju postavljen je glorijet u vidu okruglog paviljona na šest vitkih kamenih stupova sa šiljatim krovom iznad. S obalom je bio spojen malim mostom. U sredini je bila predviđena Napoleonova bista koja, međutim, nije postavljena. Općinska uprava je oskudijevala sredstvima, a načelnik Korio-lan Comoli nije želio od osiromašenih građana iznuđivati novac. Vremena su bila burna i teška. Grad je bio pun talijanskih i francuskih vojnika pa je u skoro svakoj privatnoj kući bilo njihovo konačište. Veliki porezi ogorčili su narod. Načelnik se bojava porasta neraspoloženja. Nije se htio zamjeriti ni vlastima pa je za gradnju odlučio dati vlastitih 2.567 venecijanskih lira. On je to mogao učiniti kao imućan građanin i vlasnik više zgrada i zemljišta. Tako je spomenik iste godine podignut i to na sredini između venecijanske tvrđave Kamerlengo na jugu i okrugle kule sv. Marka na sjeveru. Sagrađen je u klasicističkom stilu. Vjerojatno ga je projektirao Basilio Mazzoli jer se on u to vrijeme bavio rješavanjem sličnih zadataka i bio jedini arhitekt za kojega je sigurno da je u to vrijeme djelovao u Dalmaciji. Como-liju nikad nije vraćen novac uloženi u gradnju, iako mu je bilo obećano. Preminuo je godine 1814. I njegovi nasljednici su vodili sudske parnice, ali bez uspjeha.¹⁶

U ožujku 1809. g. općinska uprava je dala porušiti dio zapadnog gradskog zida između navedenih venecijanskih utvrda od glorijeta prema sjeveru. Tako je šetnja postala ugodnija na ovom slobodnom prostoru odakle se tada otvorio pogled na more, a sam spomenik je postao vidljivijim. Međutim, glorijet je stalno bio meta netrpeljivosti stanovnika. Iz odbojnosti prema Francuzima više puta je

Slika 5. Klasicistički glorijet na Poljani sv. Mihovila na zapadnom dijelu Trogira podignut 1808. godine

¹⁶ Roko Slade Šilović, „Jedan francuski spomenik u Trogiru“ u: *ND*, 24. XII. 1931., str. 14-15. – Daljnjim nasipavanjem mora prema zapadu spomenik je došao na sredinu velikog slobodnog prostora pa je u novije vrijeme premješten kako bi se tu moglo urediti nogometno igralište, Milan Ivanišević, „Premještanje glorijete u Trogiru“ u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, Zagreb 2000-2001., br. 26-27.

bio oštećen, naročito godine 1809. kada su austrijske čete privremeno prodrle u Dalmaciju.

Stambena arhitektura iz doba francuske uprave nije do sada detaljnije istraživana. Vjerojatno je bila skromna s obzirom na teške ratne prilike. Zanimljiv je jedan slučaj vezan za Trsteno kod Dubrovnika. Tamo je još početkom XVI. stoljeća vlastelin Ivan Gučetić podigao ljetnikovac i uredio perivoj oko njega. Za francuske uprave istaknuti član obitelji Pavao Gučetić namjeravao je tu izgraditi veći i bogatiji dvorac. Kako je bio diplomatski predstavnik u Parizu, a supruga mu bila Francuskinja, povjerio je godine 1810. izradu nacрта za zgradu i preuređenje parka francuskom arhitektu Martinu Pierreu Gauthieru.¹⁷ Dvorac je zamišljen u klasicističkom stilu. Predviđen je ulaz kroz trijem u prostrani salon. Odatle bi se produžavalo u središnji vestibul koji je dalje širokim otvorom povezan s terasom. Izdignuta terasa, na kojoj je bazen s vodoskokom, okrenuta je na jug prema moru. Sa strana su predviđene razne društvene prostorije i stepeništa za katove. Na pročeljima i u unutrašnjosti su trebale biti postavljene brojne skulpture, kamene vaze i medaljoni, a zidovi prostorija ukrašeni slikama.

Iako nacrt dvorca u Trstenu nije ostvaren, vjerojatno zbog velikih troškova, važan je kao posredna nazočnost jednog od vodećih francuskih arhitekata u našem kraju. Gauthier je naime učenik arhitekta Charlesa Perciera koji je, zajedno s Pierreom Fontaineom bio službeni arhitekt u vrijeme Napoleona i glavni predstavnik empire stila, inače klasicizma.¹⁸ Sam Gauthier je također bio vodeći stručnjak u tadašnjoj europskoj arhitekturi. Godine 1810. dobio je *Grand prix de Rome*. Projektirao je brojne javne građevine u Parizu i drugim gradovima Francuske. Godine 1842. primljen je u *Académie des beaux-arts*.

Utvvrde

Stari bedemi dalmatinskih gradova zadnji put su popravljani godine 1797. kada su Austrijanci nakon rata s Francuskom i mira sklopljenog u Campoformiju prvi put dobili te krajeve. Prema zapovijedi iz Beča, carski komesar grof Raimond Thurn pisao je u listopadu generalu Matiji Rukavini koji je okupirao Dalmaciju neka odmah osposobi za obranu njene utvrde. Razlog je bio bojazan da bi se lako mogao nastaviti rat. U Dalmaciju su poslani stručnjaci da bi utvrdili stanje postojećih utvrda i radove koje bi na njima trebalo izvesti kako bi se uredile. Godine 1803. boravio je u Zadru Maximilian de Truxa kao zapovjednik in-

¹⁷ Nikola Dobrović, *Dubrovački dvorci*, Beograd 1947. – P. Gauthier je vodeća osoba u tadašnjoj europskoj arhitekturi. Učenik je Charlesa Perciera koji je bio jedan od službenih francuskih arhitekata i glavni predstavnik empire stila arhitekata u to vrijeme, Stanko Piplović: „Pristup graditeljstvu klasicizma u Dalmaciji“ u: *Hrvatska obzorja*, Split 1994. br. 3, str. 609.

¹⁸ Nestorović, Bogdan, *Arhitektura novog veka*, Beograd 1964., str. 197.

ženjerijskih jedinica koji se bavio tim radovima. Tako su se inženjerija i topništvo prihvatili popravka oštećenih utvrda kako se najbolje moglo. Mjesta su okružena zidinama i bila dovoljno opskrbljena zalihama za šest mjeseci. Takav primjer je bila i Makarska. U planu koji je napravio Truxa godine 1805. ucrtane su tri topničke baterije. Uperene su prema moru tako da brane luku. Jedna je na istočnoj obali, a druga na zapadu na prevlaci između luke i uvale Donja Luka.¹⁹

Ubrzo se pokazalo da su bojazni bile opravdane. Došlo je do novih sukoba nakon kojih je Dalmacija koncem godine 1805. pripala Francuskoj. Rat nije završio pa su nastavljene pripreme teritorija za vojne operacije. Ta pokrajina je bila pasivna, pa su troškovi za njeno vojno uređenje te ratne operacije i veliki broj vojnika znatno opterećivali državni budžet. Odmah nakon dolaska Francuzi su se prihvatili aktiviranja nekih postojećih utvrda i izgradnje novih. Tako je u 1806. poslano u Dalmaciju 1,5 milijun franaka, a u dvjema sljedećim godinama dotacije iz Milana su se popele na gotovo 30 milijuna franaka u zlatu.

U okviru velikih osvajačkih ambicija Napoleon je planirao osvajanje europskog dijela Turske. Da bi to ostvarili morali su Francuzi imati u svojoj vlasti istočnu obalu Jadranskog mora. Do toga nije došlo zbog rata u Portugalu i Španjolskoj, pa je oslabila njihova prisutnost na Jadranu. S druge strane, cilj Britanaca je bio onemogućiti Francuzima opskrbu na Jonskim otocima i u Dalmaciji uništiti trgovinu duž obale pa su tamo uputili svoju flotu. Francuzi su uzalud nastojali zaštititi konvoje trgovačkih brodova pratnjom topovnjača, plovidbom između otoka i uz obalu. Pokušavali su osigurati otoke bliže kopnu uključivši Hvar i Korčulu. Međutim nisu mogli učiniti nešto značajnije za udaljeniji Vis koji je koristila engleska flota za svoje potrebe, a zatim ga godine 1812. stalno preuzela i osigurala njegovu uvalu utvrdama i baterijama. Napoleon je pridavao veliku važnost osvajanju otoka Visa, ali u tome nije imao uspjeha.²⁰

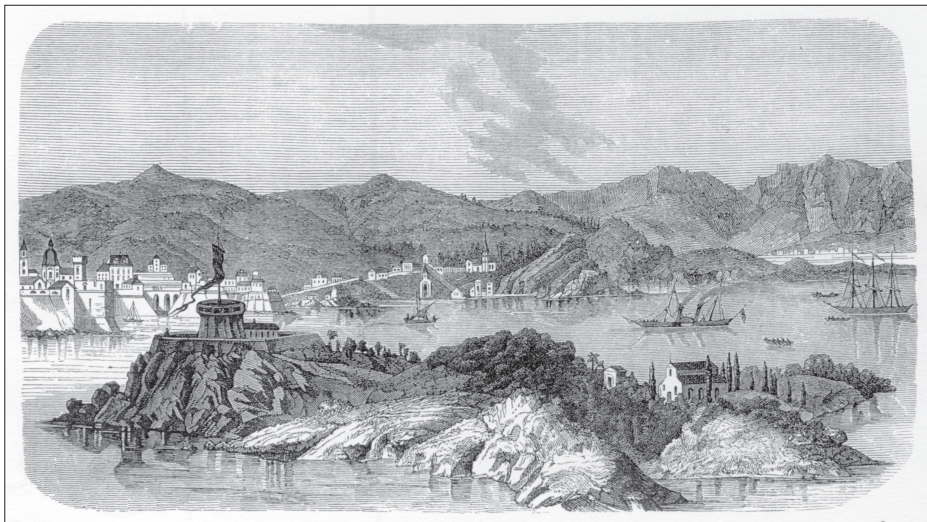
Zauzevši Dubrovnik 1806. g., Francuzi su 1808. ukinuli Republiku. Grad je prema ocjeni Marmonta imao jak prsten zidina flankiran kulama od velike važnosti pogodan za naoružanje topovima. Smatrao je da je obrana prema moru lagana pošto su bastioni građeni tako da mogu biti pokriveni.²¹ Počeli su utvrđivati akvatorij radi operacija u južnom Jadranu. Radovi su izvođeni brzo, po naređenju samog Napoleona. Veliki broj položaja su poljske utvrde, ali je bilo i stalnih građevina. Zbog nastavka rata trebalo se pripremiti za nove sukobe s Rusima i Englezima.²²

¹⁹ Arsen Duplančić, „Makarska na crtežima i planovima do sredine XIX. stoljeća“ u: *Makarsko primorje*, Makarska 1990., str. 117 i 119.

²⁰ Cvito Fisković, „Engleski spomenici i umjetnine u Dalmaciji“ u: *Peristil*, Zagreb 1979., br. 22, str. 82-84, Malcolm Scott Hardy, *Velika Britanija i Vis, Rat na Jadranu 1805.-1815.*, Split 2006., str. 15, 24 i 29.

²¹ Tullio Erber, *Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814*. Zadar 1890., 2 dio, str. 20.

²² Isti, *Storia*...1. dio, str. 84.

Slika 6. Lokrum pred Dubrovnikom, stari crtež otočića s tvrđavom Royal

Marmont je uvidio da se ispred grada usporedno s obalom nalazi niz otoka koji s kopnom tvore dugi morski kanal vrlo pogodan za sidrenje i zaštitu velike flote od nevremena i neprijatelja. Nasuprot otoku Koločepu je zaljev Rijeka dubrovačka koji se uvlači u kopno, a ulaz u njega štiti otok Daksa. Marmont ga je utvrdio i naoružao. Zbog svih tih prirodnih pogodnosti Napoleon je planirao tu urediti veliku pomorsku bazu. U sklopu toga dvije tvrđave na brdu koje su štitile grad prilagođene su zahtjevima obrane. Odatle su se mogli poduzimati pohodi protiv Rusa u Boki kotorskoj.²³ General Alexander Lauriston zauzeo je i utvrdio otočić Lokrum koji je pokrивao luku Dubrovnika s mora. Rusi su željeli prisiliti Francuze

Slika 7. Kružna tvrđava Royal na zapadnom najvišem dijelu otočića Lokruma sagrađena 1808. godine

²³ Isti, *Storia...*2. dio, str. 58 i 59.

Slika 8. Tvrđava Imperial na vrhu brda Srđa poviše Dubrovnika izgrađena 1906.-1910. godine

da napuste grad pa se dio njihova brodovlja usidrio pred Lokrumom radi blokiranja, ali operacija nije uspjela. Na vrhu otočića postavljena je godine 1806. topnička baterija. Kasnije je na istom mjestu 1808. podignuta okrugla tvrđava Fort Royal.²⁴

Osim toga, godine 1806. počela je gradnja utvrđenja Fort Imperial na vrhu Srđa, iznad Dubrovnika. Francuzi su se tu ukopali i podigli bedem prema istoku i na sjeveru prema Otomanskoj granici te Žarkovici na mjestu stare crkve sv. Srđa. Iz tih pravaca su se očekivali napadi Rusa i Crnogoraca. Zatim je na vrhu sagrađena stalna utvrda Fort Imperial u obliku izdužene kamene građevine. Radovi na njoj su se produžili, pa ubrzali godine 1810. Svrha joj je bila onemogućiti eventualnom neprijatelju da, u vrijeme usavršenog topničkog oružja, odatle bombardira grad u podnožju.²⁵ S obzirom na strm teren, utvrda je bila teško osvojiva. Osposobljavala se i naoružavala šira okolica Dubrovnika. Francuzi su pod zapovjedništvom generala Lauristona već 25. svibnja 1906. na putu za Dubrovnik, koji još nije bio okupiran, ušli u Ston, važnu vojnu točku u komunikaciji između Dalmacije i Dubrovnika. U njemu su zatim imali stalnu posadu. Opreмили su napuštenu tvrđavu Podzvizd i sagradili novu na brdu Supavlu iznad naselja.²⁶

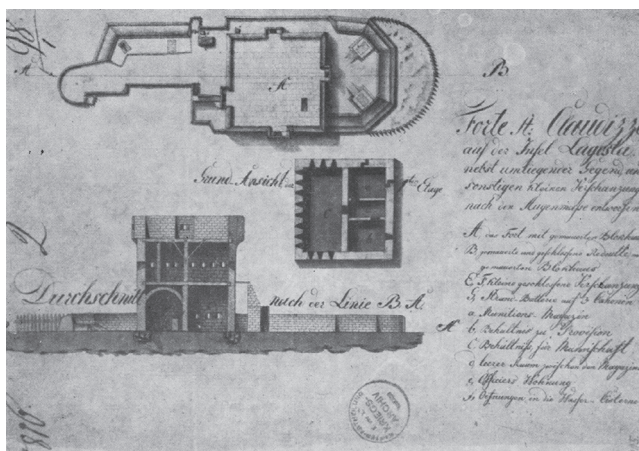
²⁴ Dubrovnik se predao Austriji 29. siječnja 1814. Oni su godine 1832-1833. dogradili tvrđavu Fort Royal na Lokrumu. Luca Svillovich, *Memorie storiche sull'isoletta di Lacroma con un compendio storico della Dalmazia*, Beč 1861., str. 30-31.

²⁵ Tvrđavu Imperial kasnije su preuzeli Austrijanci i u njoj držali posadu do 1908., „Razoružanje Srgja“ u: *Smotra dalmatinska*, Zadar 29. I. 1908., str. 3.

²⁶ *Memoari maršala Marmonta*, Split 1977., str. 37. Lukša Beritić, „Stonske utvrde“ u: *Analitički historijski instituta u Dubrovniku*, Dubrovnik 1956., str. 129.

Na otoku Lastovu sagradili su četiri utvrde za obranu naselja. Najjača je bila tvrđava Glavica sagrađena na mjestu starog kaštela porušenog 1607. godine, na uzvisini iznad naselja prema kojemu se spušta strminom prema polju. Sastojala se od velikog četvrtastog jednokatnog tornja s prsobranom. Na vrhu je bila terasa s kruništem. Na zidovima su bile puškarnice. U zgradi su skladišta streljiva i hrane, a uz nju cisterna. Građevina je okružena kamenim prsobranima koji prate konfiguraciju okolnog zemljišta. Na platou su i položaji za tri topa. Ostale utvrde su bile slabe. Drugo utvrđenje je bila u toranj pregrađena jednobrodna crkva sv. Lucije iz XV. stoljeća na istoimenom brežuljku jugoistočno od sela.²⁷ Ta nadogradnja napravljena je u kamenu. Uokolo su opkopi s gruboobranama u obliku četverokuta od usuhog građevnog zida. Jedna utvrda bila je redut na brdu Straža s kojega su se nadzirali glavni putovi u naselje. Imala je usuhog građeni zid bez jarka. U njoj je bila i cisterna. Četvrta, najslabija utvrda je bila na uzvisini sv. Martina kod romaničke crkve. Uredili su i tri baterije za obranu lučica sv. Mihajla i Lučice na sjevernoj strani.

U početku se radilo također i u drugim dijelovima Dalmacije i to tvrđavama u Kninu kao oslonac operacijama, Klisu za koncentraciju trupa, Metkoviću i sv. Nikoli pred Šibenikom. Potpuno su pripremljeni za obranu. Na otoku Braču izgrađena je baterija sa šest topova namijenjena zaštiti morskog kanala između tog otoka i Šolte. Kasnije, za vrijeme rata s Austrijancima godine 1809. Marmont je dao sagraditi utvrđene objekte u Benkovcu da bi osigurao skladišta na tom mjestu. To je učinio i u Zemuniku gdje su se nalazili pričuvni topovi. Također je i glavni stožer u Ostrovici bio zaštićen fortifikacijama od kojih su neke dominirale čak nad udolinom Kistanja i Pađana.

Slika 9. Lastovo, tvrđava Glavica na brdu poviše sela sagrađena za francuske uprave na mjestu starog kaštela

²⁷ Cvito Fisković, „Lastovski spomenici“ u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Split 1966., br. 16, str. 76-77, Stanko Piplović, „Zaštita graditeljskog naslijeđa Lastova“ u: *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, Zagreb 1979., br 2, str. 36-37.

Grad Korčula, bio je važan za Francuze u borbama početkom XIX. stoljeća. Okružen je jakim bedemima. Zbog povoljnog geografskog položaja u početku služio je kao sklonište za brodove i štiti obalnu plovidbu kontrolirajući uski Pelješki kanal između otoka i kopna. Međutim sam grad je bio u nepovoljnoj topografskoj situaciji s vojnog gledišta. Nalazi se na poluotoku koji je spojen prevlakom s ostalim dijelom otoka. Dalje prema jugozapadu s druge strane diže se brežuljak sv. Vlahe nazvan po staroj crkvi koja se nekada nalazila na tom mjestu. Nadmorska mu je visina 92 metra tako da dominira naseljem i njegovim utverdama. Već u XVII. stoljeću, kada je topništvo usavršeno, odatle je prijetila ozbiljna opasnost. Stoga su Venecijanci na njemu sagradili utvrdu. Kada su došli Francuzi, Korčula je i dalje bila važna utvrda iako je sustav fortifikacija bio zastario. Prema tome, da bi se osvojila Korčula, trebalo je prethodno zauzeti redut što je bilo dosta teško. Utvrda se nalazila na jednom nešto nižem vrhu brežuljka, odakle je dobar pregled i nadzor grada. Udaljena je od bedema samo 500 metara, a nadvisuje njihovu najvišu točku za čitavih 70 metara.

Kako je to bilo vrijeme sukoba Francuza s Rusima i Englezima na Jadranu, postojala je mogućnost da se neprijatelj iskrca na otok i postavi na tom mjestu topove, poruši bedeme i osvoji grad. Tu opasnost odmah je uočio vojni zapovjednik Dalmacije, general Marmont. Da bi to otklonio, naredio je da se na brežuljku na mjestu ranije utvrde izgradi redut, poljska utvrda osposobljena za kružnu obranu. Vjerojatno je tu podignut i neki čvršći objekt jer je, prema pisanju Marmonta, utvrda opskrbljena značajnim količinama namirnica i streljivom te naoružana sa 16 teških topova. Posada je navodno brojila 500 ljudi. Tako je neprijatelju otežao ovladati dominantnim položajem, a, pored toga, kad bi se odlučio napasti grad, došao bi pod udar unakrsne vatre s bedema i tvrđave.

Međutim Marmontove su se bojazni obistinile. U daljnjim sukobima grad je u nekoliko navrata prelazio iz francuskih u ruske ruke. S druge strane, provodeći pomorsku blokadu na Jadranu, Englezi su u siječnju 1813. zauzeli Lastovo i u veljači doplovili pod istočnu stranu otoka Korčule i napali grad. Slaba francuska posada povukla se u grad, a Englezi su zaposjeli brežuljke sv. Luke i sv. Vlahe iznad Korčule te odatle i s mora bombardirali grad. Konačno su se Francuzi nakon pregovora predali i napustili otok. Korčula je odmah bila dobro naoružana. Na brežuljku sv. Vlaha sagrađena je čvrsta okrugla kula.²⁸

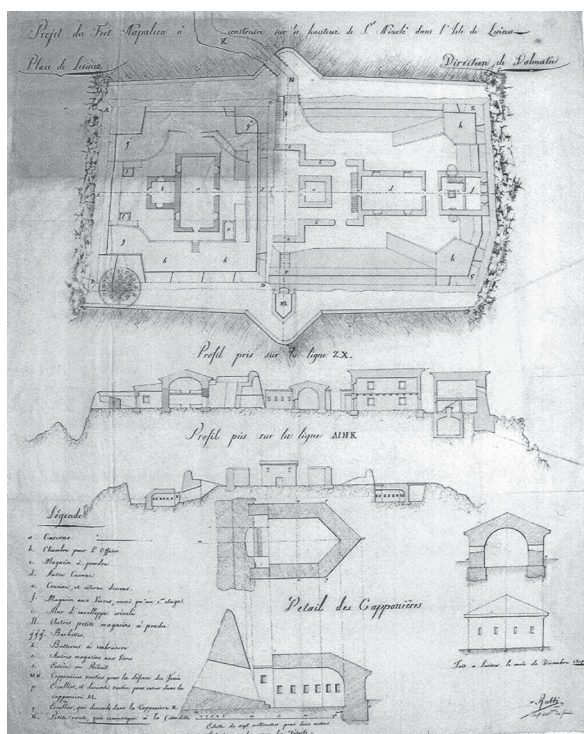
Tijekom francuske vladavine Korčula je bila vrlo nemirna. Tamo u početku nije bilo jačih vojnih postrojba. Izložena je snažnim i učestalim ruskim napadima. Već u travnju 1806. godine, pod grad je doplovila ruska flota pod zapovjedništvom viceadmirala D. N. Senjavina koja je stacionirala u Boki kotorskoj. Borba je kratko trajala i francuska posada se predala 11. travnja. Nedugo zatim Francuzi

²⁸ Stanko Piplović, „Utvrda sv. Vlaha iznad Korčule“ u: *Mornarički glasnik*, Split 1982., br. 2, str. 281-284.

su ponovno pokušali zauzeti grad u čemu su i uspjeli, ali je on u nekoliko navrata prelazio iz jedne ruke u drugu. Godine 1810. francuski garnizon je pojačan. Stoga je općinska uprava morala hitno popraviti zgradu bivšeg biskupa kako bi se u nju smjestila vojnička posada. Za sigurniju obranu grada izdignut je na polukružnoj kuli Svih Svetih u jugoistočnom dijelu grada prema kopnu dio obodnog zida. Postavljena su i dva topa. Izgrađene su tri male kuće za smještaj topnika. Zatim je 1612. godine trebalo osigurati još 600 kreveta za vojnike.²⁹

U borbe su se umiješali Englezi čija je flota stalno blokirala Jadransku obalu. Prvih dana veljače 1813. iskrcali su se u obližnjoj Lumbardi, zaposjeli uzvisine iznad Korčule te postavili topništvo. Kako se Francuzi nisu htjeli predati, napali su grad s mora i s brežuljka sv. Vlaha. Nakon nekoliko dana Francuzi su uvidjeli da se ne mogu više braniti pa su grad prepustili Englezima koji su ga dobro naoružali. Tu su ostali do završetka rata 1815. godine.³⁰

Čim su preuzeli Hvar u ožujku 1806. g., Francuzi su počeli utvrđivati grad i luku. Popravili su Forticu, venecijansku utvrdu na brežuljku iznad grada. U tu svrhu nabavljena je drvena građa na Braču te uzajmljeno vapno. Radovima je upravljao inženjerski satnik Tracy. Zatim su u srpnju 1808. g. posjekli u jednom vrtu ispod utvrde stabla rogača te zemljom iz vrta ispunili bastione u tvrđavi. Tijekom burnih događaja godine 1809. francuska posada napustila je tvrđavu i otišla se boriti u Austriju. Prije odlaska vojnici su minirali glavnu kulu.

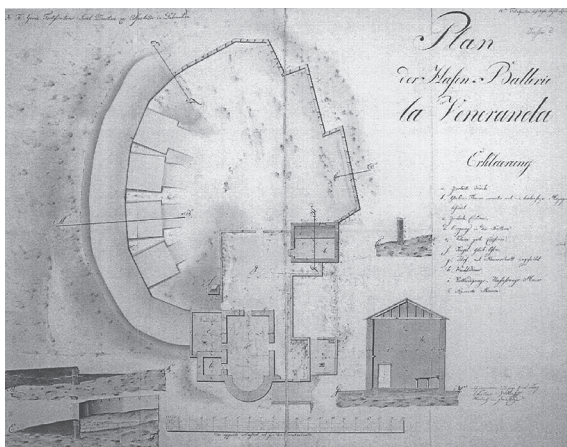

Slika 10. Hvar, nacrt iz 1807. godine za izgradnju tvrđave Napoleon na brdu u pozadini grada

²⁹ Vinko Ivančević, „Korčula pod Francuzima (1806-1813)“ u: *Radovi Inститuta JAZU u Zadru*, Zadar 1972., sv. XIX. str. 345.

³⁰ Vinko Ivančević, „Pad Korčule u engleske ruke g. 1813.“ u: *Zbornik otoka Korčule*, Zagreb 1972., sv. 2, str. 345.

Francuzi su osigurali i ulaz u luku topničkim baterijama. Na vrhu poluotoka Križni rat na jugoistoku uredili su položaj zvan Baterija. S druge strane, na zapadu pored crkve i samostana sv. Venerande na poluotoku, također su podigli utvrdu. Tome je bio poticaj ruski napad na Hvar u proljeće 1806. Vjerojatno je odmah nakon iskrcavanja kod crkve tu postavljena baterija sa zemljanim nasipom. Stalni objekt izgrađen je godine 1811. Istovremeno, početkom godine počela je i gradnja baterije na

Slika 11. Hvar, plan topničke baterije kod crkve sv. Venerande na zapadnoj strani ulaza u luku sagrađene 1811. godine (prikaz stanja oko 1830.)

Križnom ratu, a radovi su nastavljeni i sljedeće godine. Na obje građevine radili su domaći zidari i drvodjelci te stanovnici koji su morali svaki dan kulučili, uglavnom besplatno. Općina je morala pribavljati pijesak i vapno.³¹

Osim toga, na brdu visokom 242 metra sjeveroistočno od grada, na mjestu srednjovjekovne crkvice sv. Nikole sagradili su utvrdu Napljun. Dobila je ime po caru Napoleonu. Gradnja je poduzeta zasigurno kako s tog povišenog položaja u slučaju napada ne bi bila ugrožena tvrđava iznad grada iz venecijanskog vremena, *Fortica*.³² Nacrt za tu utvrdu napravio je u prosincu 1807. Rubbi. Po njegovom prijedlogu tvrđava je trebala imati tlocrt izduženog pravokutnika, opkoljenog jarkom u kojemu je kaponir za njegovo flankiranje. U unutrašnjosti pregrađenoj na dva dijela, po sredini je rasporedio prizemne i jednokatne zgrade. To su vojarne, skladišta baruta i namirnica te cisterna za vodu, a iza zemljanih grudobrana po obodu rasporedio je topovske baterije. Iduće godine na tom položaju je bila francuska vojska, što je značilo da su tada već postojali neki objekti. Radovi su nastavljeni i u sljedećim godinama, o čemu postoje podaci sve do godine 1813. Gradili su je domaći majstori i stanovništvo i bili slabo plaćeni. Projekt je samo djelomice ostvaren u nešto drukčijem obliku.³³ Dana 29. travnja 1807. godine po-

³¹ Joško Kovačić, *Razvoj grada i luke Hvara kao vojnog i pomorskog središta*, Zadar 2010., str. 116-119, doktorski rad, rukopis, str. 98, 122 i 129.

³² Dejanira Burmas-Domančić i Mirjana Kolumbić, „Hvarske tvrđave, konzervatorska pitanja“ u: *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara*. Hvar 1999., br. 163, str. 84-87.

³³ Joško Kovačić, *Isto*, str. 116-119.

javila se ruska flota pred Hvarom i napala. Francuska obalna baterija kod sv. Venerande je porušena. Tu se iskrcala njihova vojska, ali grad nisu osvojili.

U posljednjim borbama godine 1813. u Dalmaciji tvrđava Imperijal je imala važnu ulogu prilikom napada Engleza i Austrijanaca na Dubrovnik. Dubrovčani su stali na njihovu stranu. Njihove čete pod vodstvom grofova Blaža Kaboge i Ivana Natalija i drugih patricija pojavile su se iznenada 25. studenog na uzvisinama Srđa i u odvažnom zaletu, naoružani samo puškama, došli do samih vrata tvrđave. Ali pošto su ih gađale sve francuske baterije iz grada, s utvrda Royal na Lokrumu i Imperial, morali su se povući. Ipak su podigli zastave Dubrovačke republike na tvrđavi Delgorgue koju su Francuzi napustili, a zauzeli su i položaj Bosanka. Nakon žestokih borba zaraćenih strana, u Dubrovnik su 28. siječnja ušli Austrijanci i Englezi.³⁴

Ceste

U Dalmaciji do dolaska Francuza gotovo i nije bilo kolskih cesta. Sav teret se prenosio na konjima. Venecija je u tom pogledu vrlo malo činila. Napravila je diionicu od Splita do Trogira. Postojao je samo jedan put kojim su kola mogla voziti, to je onaj koji je spajao Zadar, Knin i Šibenik. Put iz Zadra u Knin sagrađen je za prve austrijske uprave od godine 1797. do 1805. Gradio ga je inženjer F. Zavoreo. Bio je loš pa su ga Francuzi popravili. Radovi su počeli 10. kolovoza 1807. U njima je sudjelovalo 2.200 ljudi.³⁵ Odmah je na početku osnovano i Povjerenstvo za vode i putove koje je napravilo planove gradnje.³⁶

Godine 1806. Dandolo je izvijestio Napoleona kako bi austrijsku cestu Zadar-Knin trebalo spojiti s Hrvatskom i da je nužno izgraditi cestu koja bi išla od Ostrovice na istok prema Skradinu-Šibeniku-Trogiru-Splitu-Makarskoj i Opuzenu. Na tu magistralu bi se imale nadovezati ceste drugog reda za vezu s Bosnom: Drniš-Vrlika-Glamoč, zatim Split-Klis-Bili Brig i Split-Trilj-Aržano. Naveo je i mnoge druge veze s Bosnom. U drugom izvještaju iz 1807. Dandolo je opisao cestovni trokut Zadar-Knin-Šibenik sagrađen za vrijeme prethodne austrijske uprave. Prvi dio građen je na trošak vlade, a drugi dobrovoljnim doprinosima. Važna novost u tom izvještaju je vijest da je Marmont tada odlučio s vojskom preuzeti gradnje. Na vojnim cestama radili su francuski i pandurski časnici te

³⁴ Tullio Erber, Isto, str. 34-65. – Nakon poraza Napoleona tvrđavu Fort Imperial su preuzeli Austrijanci koji su u njoj smjestili vojsku. U narednim godina tvrđava je više puta proširivana i nadograđivana. U vojne svrhe je služila do 1908. kada je razoružana. Tvrđava više nije odgovarala novim uvjetima ratovanja ni utvrđivanja. Dana 27. siječnja te godine u podne odjeknulo je sa Srđa 25 topovskih hitaca kao zadnji pozdrav. Topovi su odmah zatim skinuti. „Razoružanje Srgja“ u: *Narodni list*, Zadar 30. I. 1908., str. 2.

³⁵ Petar Karlić, *Kraljski Dalmatin*, Zadar 1912., str. 111-112.

³⁶ KD, 1806., br. 3, str. 18-19.

pokrajinski inženjeri, a uz vojnike sudjelovao je i narod. Na taj način sagrađene su 1807. četiri ceste. Najvažnija je bila Sredozemna od Knina preko Kijeva, Vrlike i Sinja do Trilja. Ona se trebala produžiti sve do Norinske kule na Neretvi. To je dio zamišljene *Napoleove rute* Ljubljana-Dubrovnik-Kotor. Druga je primorska od Skradina preko Šibenika i Trogira do Splita. Osim ovih uređene su dvije manje ceste Solin-Klis-Dicmo i Split-Sinj sa spojem na Sredozemnu. Te ceste nisu nikada do kraja završene već ih je 1810. ponovno preuzela civilna vlast.

U vrijeme francuske vlasti u pokrajini je bilo više sposobnih inženjera. Među njima je bio Frane Zavoreo generalni ravnatelj građevinskih radova. Slovio je kao vrlo sposoban, pošten i radišan. On je još u vrijeme venecijanske uprave bio na tom položaju. Godine 1797. izgradio je dionicu Knin-Ostrovica-Benkovac-Zemunik gdje je počinjala venecijanska cesta za Zadar. Dvije godine kasnije završio je odsjek Ostrovica-Skradin i, konačno, u vremenu od 1800. do 1803. godine izveo radove na cestama Šibenik-Skradin i Knin-Drniš-Šibenik-Trogir koja se spajala na venecijansku dionicu Trogir-Split. Osim toga gradio je put iz Knina u pravcu Gospića.

Dandolo je 15. ožujka 1807. godine donio statut o osnivanju Dalmatinskog inženjerskog korpusa. Na čelu mu je bio glavni inženjer koji je imao zadaću održavati uređaje za vode i putove, predlagati providuru korisne mjere za provinciju, izrađivati nacрте, nadzirati radove. Godine 1810. Frane Zavoreo bio je glavni inženjer. Rođen je u Veneciji. Otac mu je bio potpukovnik, a majka Ruža Burata. U to vrijeme je bio star 58 godina i imao 40 godina službe. U sastavu korpusa tada su bili još Pavao Tironi iz Zadra zadužen za to područje star 53 godine s 35 godina službe te Ivan Danilo iz Kaštel Staroga koji je imao 35 godina s 3 godine staža - njemu je povjereno splitsko područje. Pridodan im je kao aspirant dvadesetogodišnji Petar Pekota iz Zadra koji je još pohađao Licej u Zadru. Na terenu te godine radili su kadeti Tadić i Spiridijon Dedić, a u narednim godinama asistent Žepić te Nardi, Draganić i Lovrić. Taj se sastav za čitave francuske uprave nije bitnije mijenjao. Jedina promjena je nastala ustrojstvom Ilirskih pokrajina. Tada je u Ljubljani za vrhovnog direktora javnih radova postavljen Blanchard.³⁷

Francuzi su se posebno založili na gradnji cesta. Cilj je bio omogućiti prolaz kolima iz jednog kraja u drugi. Zadatak koji je postavio Marmont je bio uspostaviti promet između Zadra, Skradina, Šibenika, Trogira i Splita. Pored toga, planirao je put od mosta na Zrmanji i Knina, prijeći u dolinu Cetine i osigurati pristup u Bosnu. Glavni putovi koji su spajali razne dijelove Dalmacije su uređeni za kolski promet i tako omogućili stanovnicima brže veze i unapređenje poštanske službe. Uz njih su građene gostionice s prenoćistima za putnike i konje.

³⁷ N. D., „O gradnji cesta u Dalmaciji u doba vladavine Francuza“ u: *Slobodna Dalmacija*, Split, 1. I. 1952., str. 26.

Uz sudjelovanje seljaka i pomoć vojnika Druge regimente sagrađena je godine 1807. poprečna cesta koja je vodila od Splita preko Klisa i Sinja do turske granice, važna za unapređenje trgovine.³⁸

Nakon formiranja Ilirskih pokrajina, 1810. godine nastale su promjene. Radovi vojske na cestama se nisu nastavili. Ona se od tada bavi gradnjom vojnih objekata, tvrđava i baterija. Civilna vlast se bavila uglavnom održavanjem i popravcima. U narednim godinama nastavljena je gradnja Napoleonove ceste na trasi od Vrgorca prema Dubrovniku.

Tijekom godina 1811. i 1812. na Napoleonovoj cesti gradilo se u južnoj Dalmaciji. Voditelj na terenu je bio inženjer Vitelleschi. Radovi su slabo napredovali. U njima su sudjelovali stanovnici s Pelješca, Primorja, Župe, Konavala i otoka Korčule. Radnika je bilo oko 1000, ali ponekad i samo stotinjak. Svaki je sudjelovao po 3-7 dana. Uvjeti su bili teški jer su dobivali samo četvrtinu do polovicu kruha na dan, a katkada ni to nije stizalo. Stoga su se malo odazivali i masovno bježali s gradilišta. Karakterističan je slučaj sudjelovanja stanovnika otoka Korčule na radovima u to vrijeme. Krajem 1811. godine pošlo je na rad 229 ljudi. Zbog teških uvjeta pobjeglo ih je 143. Poddelegat ih je morao silom vraćati uz pomoć vojske i pripadnika Narodne straže. Bilo je i drugih problema. Tada se radilo u Vrgorcu, Kleku i Debelom Brijegu preko turskog teritorija. Iako je dobiveno odobrenje Porte, turski zapovjednici u Hercegovini su se protivili gradnji kod Kleka. Omerbeg je u Hrasnom napao Ivana Zuzzerija koji je uz Vitellescija bio delegat za gradnju. Sve se ipak dobro završilo. Nakon toga su turski časnici i kadije iz Stoca bili stalno na gradilištu.

Radi poslova u polju radnici su do 1. travnja 1812. puštani kućama. Tada je napravljen novi plan mobilizacije, tako da je osmina stanovnika trebala ići na gradnju. Donekle su se poboljšali uvjeti pa se za svaki metar izgrađene ceste umjesto kruha dobivao jedan franak. Taj se novac dijelio sudionicima. Svaki radnik učinio bi oko jedan metar kolnika na tjedan. U rujnu se gradila cesta od Imotice do Slanoga, ali su radnici bježali jer ih nisu plaćali.³⁹

Opće prilike su se pogoršale. Nacrt budžeta za 1813. godinu za ceste iznosio je 43.000 franaka, ali nije realiziran. Zamišljena je operativna cesta preko otoka Brača prema Hvaru kako bi se vojnim transportima što više skratio put morem zbog gusara, no samo je u manjem dijelu ostvarena. Nedostajala su sredstva, seljaci se više nisu odazivali na rad. Uza sve Marmontovo nastojanje da se za potrebe obrane u Dalmaciji sagrađe ceste, uvjeti za to su bili teški. Zemlja je bila

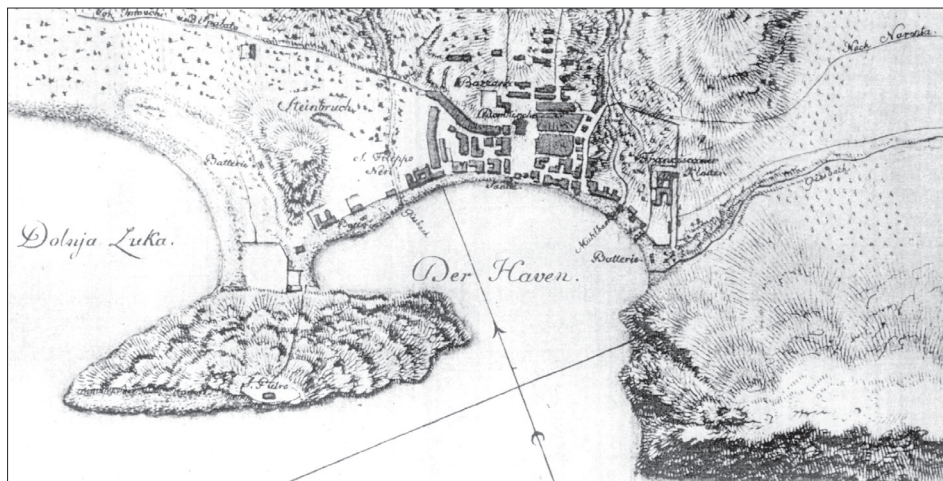
³⁸ KD, 1807., br. 19, str. 147-148, Frane Zavoreo, *Memoria statistica suella Dalmazia.*, Venecija 1821., str. 32-33.

³⁹ Vinko Ivančević, Isto, str. 349-351.

zaostala, a posao je bio izuzetno velik. U takvim prilikama i kratkom vremenu učinjeno je mnogo.

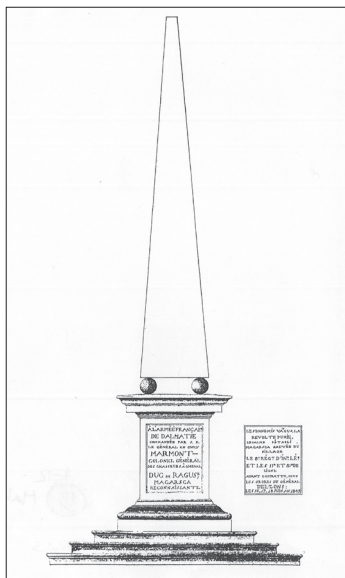
Makarani su podigli spomenik A. Marmontu, kojega su smatrali svojim dobročiniteljem. Povod je bio njegovo imenovanje maršalom i vojvodom od Dubrovnika. Braća Ante i Ivan Štambuk iz Selaca na Braču obvezali su se dati kamen za izradu spomenika. Napravljen je tako da je na postolju od tri stepenice postavljena četvrtasta prizma, a iznad nje izdužena piramida. Na jednoj strani prizme je latinski natpis koji je sročio provikar Ivan Josip Pavlović-Lučić. Na njemu se hvali Marmontovo djelovanje na unapređenju Dalmacije. Istaknute su i njegove zasluge za projektiranu cestu preko Primorja kroz Makarsku do Zadvarja.⁴⁰

Spomenik u Makarskoj je završen početkom godine 1809. Bio je postavljen na položaju zvanom *Ispod brijestova* kod franjevačkog samostana blizu mora. Tu su se uzdizala tri stoljetna brijesta, poznata još iz vremena venecijanske uprave kao mjesto javnih skupova. Položaj je bio vrlo slikovit. More je činilo dražesnu uvalicu u koju se ulijevao potok. Ali ubrzo je drveće nestalo, obala je zatrpana naplavinama, a potok izmješten da bi se spriječilo daljnje zasipavanje luke pijeskom i šljunkom. Na toj poziciji postavljena je piramida s glavnim pogledom iz pravca dugog puta, koji je išao uz istočni kraj samostana i njegova vrta te se na obali spajao na drugi put iz Polja. Tom prilikom ovaj prilazni put, na poticaj Marmonta, bio je uređen kao javni prolaz i trkalište za konjanike. Franjevci su tu svrhu, na nekoliko mjesta, ustupili komadiće svoje zemlje. Da bi se zaštitili od napada od

Slika 12. Makarska, plan grada i luke iz 1805. godine s označenim topničkim baterijama usmjerenim prema moru

⁴⁰ Petar Kaer, *Makarska i Primorje*, Rijeka 1914., str. 58-59.

Slika 13. Nacrt spomenika maršalu A. Marmontu podignutog 1809. godine u Makarskoj, pokraj mora u gradskoj luci

Melioracije

Četiri su glavne rijeke u Dalmaciji: Zrmanja, Krka, Cetina i Neretva. Sve su se zamljile. Vode su se razlijevale, okolo su se stvarale močvare pa se plodna zemljišta nisu mogla obrađivati. Bile su izvor zaraza. Tako je na teritoriju Zadra bilo 5 močvara, jedna gora od druge. U okolici Knina su dvije velike, posebno ona u Petrovom polju, s kobnim posljedicama po zdravlje ljudi. U

ruske i engleske flote, Francuzi su godine 1813. počeli osiguravati makarsku luku. Na poluotoku sv. Petra, pred ulazom, iskopali su rovove i postavili topove.⁴¹

Velike reforme javnog života i radovi koje su započeli Francuzi u Dalmaciji donekle su usporeni dolaskom Austrijanaca koji su nakon velikih ratova pokrajinu definitivno dobili Bečkim kongresom godine 1815.

Slika 14. Makarska, spomenik A. Marmontu premješten u novije vrijeme uz prilaznu cestu gradu

⁴¹ Stanko Piplović, „Javne gradnje u Makarskoj općini tijekom 19. stoljeća“ u: *Makarsko primorje*, Makarska 1995., br 2, str. 157.

sinjskom kraju posebno je bio ugrožen Trilj, a imotskom Proložac. Naročito velike ugrožene površine su bile na Neretvi. Tokove se planiralo regulirati, a polja meliorirati iskapanjem kanala za odvodnju. Smatralo se kako bi za isušivanje blata trebalo osigurati 1,5 milijun talijanskih lira.⁴²

Stručno školstvo

Za sve planirane opsežne građevinske radove trebali su stručnjaci. Stoga je na Liceju u Zadru, koji je osnovan godine 1806., uz ostalo bio i studij arhitekture.⁴³ Nastava za inženjere i arhitekta trajala je u početku godinu dana, uz dvije godine pripravnčkog stažiranja kod iskusnog inženjera. Poslije je produžena na tri godine. Glavni profesor je bio Basilio Mazzoli koji je imenovan 26. rujna 1807. g. Na molbu generalnog providura Dandola poslan je u Zadar. Taj istaknuti arhitekt rođen je u Rimu godine 1776. Naobrazbu je stekao na Akademiji sv. Luke u istom gradu gdje mu je profesorom bio kipar Antonio Canova glavni predstavnik klasicizma u Italiji. Na Liceju u Zadru držao je nastavu crtanja i arhitekture. U pripremi predavanja služio se najviše djelima talijanskog graditelja Giacomina Vignole iz XVI. stoljeća. Naručivao je knjige istaknutih teoretičara, predloške i modele za crtanje iz Venecije.

Nekoliko projekata koje je Mazzoli napravio za boravka u Dalmaciji predstavljaju ga kao vrsnog crtača i odličnog poznavatelja klasičnih dekorativnih oblika. I praktično mu je djelovanje u to vrijeme bilo dosta plodno.⁴⁴ Prema nekim podacima izgradio je vojnu bolnicu u Skradinu, načinio je nacрте za zgradu Liceja u Zadru i kasina u Splitu. Mazzoli je najpoznatiji po planovima i nacrtima za uređenje nove obale u Splitu, u produženju postojeće prema zapadu.

Za potrebe javne nastave korištena je zgrada srednjovjekovnog samostana sv. Krševana koji je ukinut dolaskom Francuza u Dalmaciju godine 1807. Uvjeti za rad bili su slabi. Sklop zgrada je bilo trošan i vlažan pa je planirana njegova temeljita pregradnja. Na tom zadatku najprije je angažiran inženjer Frane Zavoreo koji je u kratkom roku napravio projekt. Radovi su započeli, ali sredstva nisu bila dovoljna. Nedostajalo je i građevinskog materijala. Posao je kasnije povjeren Mazzoliju koji je 1808. g. napravio novi nacrt. Prema njegovom prijedlogu trebala je biti porušena trobrodna romanička crkva sv. Krševana koja se nalazila na južnoj strani kompleksa prema ulici. Na tom dijelu predvidio je jednokatnu monumentalnu dogradnju u oblicima klasicizma s reprezentativnim ulaznim tri-

⁴² KD, 1808., br. 32, str. 253-254.

⁴³ O višim školama vidjeti Ljubomir Maštrović, „Povijesni pregled školstva u Zadru“ u: *Zbornik Zadar*, Zagreb 1964., str. 495-501.

⁴⁴ Stanko Piplović, „Djelovanje arhitekta B. Mazzolija u Dalmaciji“ u: *Peristil*, Zagreb 1977., str. 99-102.

jemom na stupovima po sredini. Ostali stari dio sjeverno od crkve gdje su nekada oko središnjeg klaustera bili stambeni i gospodarski prostori redovnika, trebalo je preurediti i obnoviti. Nešto se napravilo, ali se ubrzo odustalo.⁴⁵

Nakon što su 1809. formirane Ilirske provincije Licej u Zadru je podignut na rang Centralne škole kako su se tada nazivala sveučilišta u Francuskoj. Vrijeme trajanja nastave arhitekture produženo je na pune četiri godine. U prve dvije su se izučavali opći predmeti koji su bili osnovica za stručnu naobrazbu u sljedećim godinama. Kako je Francuska u daljnjim ratovima gubila, stanje je postajalo sve teže. Došao je u krizu i studij u Zadru. Nije više bilo sredstava za plaće profesora pa su se oni vraćali u Italiju. Tako je i Mazolli 15. kolovoza 1811. otputovao natrag u Rim. Iduće godine povjerena mu je katedra Osnova arhitekture i ornamentike na Akademiji sv. Luke. Jedan od njegovih rijetkih ostvarenih projekata u Dalmaciji je kapelica za mornare u kontumaciji na brodovima u splitskoj luci. Staru ruševnu crkvu u blizini srušio je 1808. g. Antun Koludrović, kako bi proširio svoju kuću. Nova crkvice podignuta je kod starog Lazareta godine 1811. Više ne postoji, a vjerojatno je porušena kada je na tom mjestu građena Lučka kapetanija koncem XIX. stoljeća.

Među učenicima na Liceju i kasnije na Centralnim školama u Zadru bilo ih je nekoliko koji su se kasnije, za austrijske, uprave istakli kao vrsni stručnjaci. To je bio u prvom redu Vicko Andrić iz Trogira koji nije završio školovanje u Zadru jer je nastava zbog teških prilika bila prekinuta. Nastavio je studij na Akademiji sv. Luke u Rimu i dobio akademski stupanj arhitekta. U početku je radio kao inženjer u državnoj službi na melioracijama i vodoopskrbnom objektima. Nakon umirovljenja, Središnje povjerenstvo za istraživanje i očuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Beču imenovalo ga je počasnim konzervatorom za stare spomenike na području Splitskog i Zadarskog okruga. Drugi vrsni stručnjak koji se za francuske uprave školovao u Zadru bio je Petar Pekota iz Zadra koji je jedini diplomirao na arhitekturi godine 1811. zajedno s još 20 kolega drugih studija. Kasnije je uspješno vodio odgovornu dužnost inženjera zadarskog okružja.

Doba austrijske uprave

Pobjedom nad Napoleonom, odlukom Bečkog kongresa godine 1815. Dalmacija je dodijeljena Austriji. Klasicizam je još u određenoj mjeri prisutan u pokrajini. Zahvaljujući velikom eruditu Trogiraninu Ivanu Luki Garagninu, tu je ostavio svoja djela čuveni arhitekt Giannantonio Selva iz Venecije. On mu je napravio

⁴⁵ Ivo Petricoli, „Bilješke o umjetnosti XIX st. u Zadru“ u: *Zbornik Zadar, Zagreb 1964.*, str. 581-583, Stanko Piplović, *Visoko školstvo i studij arhitekture u Dalmaciji za francuske uprave.* Split 2009., str. 31-52.

više projekata za gospodarske zgrade, a među njima i za ljetnikovac u obližnjim Divuljama.

U Zadru, glavnom gradu pokrajine, graditeljska djelatnost je bila nešto življa. Značajno djelo tog vremena je pregradnja nadbiskupske palače. Prvu inačicu predložio je arhitekt Hatzinger. Zatim je arhitekt Luigi de Romano, koji je došao iz Venecije na mjesto upravitelja Direkcije civilnog graditeljstva pri Namjesništvu, napravio novu varijantu. Konačni projekt po kojemu su radovi izvedeni završen je oko 1830. godine. De Romano je projektirao i zgradu za pokrajinski sud. Tijekom 1826. došao je u Zadar arhitekt Valentino Presani i zaposlio se u državnoj službi. Tu je djelovao punih dvanaest godina i bio u središtu graditeljske djelatnosti u gradu i okolici. Napravio je brojne projekte, od kojih su samo neki ostvareni. Među njima je zgrada istražnog zatvora i proširenje zapadnog krila samostana sv. Krševana. Najzrelije mu je djelo kapela sv. Frane u Podpragu na Velebitu.⁴⁶ Tragovi klasicizma prisutni su u Dalmaciji dosta kasno. Godine 1868. u tom stilu arhitekt Perikle Koludrović napravio je projekt za novu zgradu bolnice u Splitu.

Zaključak

U klasičnoj Dalmaciji bogatoj rimskim spomenicima klice europskog klasicizma naišle su na plodno tlo, bez obzira na zatvorenost i konzervativnost sredine u kojoj je barokna tradicija jaka. Ali siromaštvo, bez značajnije pomoći izvana, spriječavalo je da se većina zamisli ostvari. Mnogi projekti, koji su bili izraz novih potreba, ostali su samo na papiru. Glavnina arhitekata koja je djelovala u Dalmaciji došla je sa strane. Oni su prethodno djelovali u drugim zemljama, a samo kraće vrijeme u nas. Često su projekte crtali ne poznavajući potanje uvjete lokacije. Oni koji su dolazili već su bili formirani stručnjaci. Boravili su kratko vrijeme pa vjerojatno zbog svojih svakodnevnih dužnosti nisu imali priliku proučavati antičko nasljeđe Zadra, Splita i Solina ni na njemu se nadahnjivati. U toj situaciji monumentalna Dioklecijanova palača, koja je utjecala na razvitak klasicističke arhitekture u Europi, nije imala neposrednog udjela u užoj sredini.

Dva su osnovna vida graditeljstva u Dalmaciji izražena za francuske uprave. Prvi je usmjeren na podizanje i unapređenje života stanovnika kroz javni sektor. Riječ je o stvaranju boljih uvjeta privređivanja i prometa. Država je bila osnovni nosilac planiranja i investiranja. Drugi je u funkciji uređenja teritorija za ratne operacije koji je zahtijevao izuzetne ljudske napore i sredstva. S jedne strane ruše-

⁴⁶ Pavuša Vežić, „Nadbiskupska palača u Zadru“ u: *Peristil*, Zagreb 1979., br. 22, str. 17-36, Marija Stagličić, „Klasicist Valentino Presani u Dalmaciji“ u: *Peristil*, Zagreb 1979., br. 22, str. 125-136, Stanko Piplović, „Pristup graditeljstvu klasicizma u Dalmaciji“ u: *Hrvatska obzorja*, Split 1994., br. 3, str. 607-620.

ne su stare utvrde kao neprikladne, a podizane druge u skladu s novim strategijom, taktikom i tehničkim zahtjevima. Kratko trajanje tog razdoblja i izvanredne prilike bile su uzrokom da se mnoge korisne zamisli nisu ostvarile. Ipak, neke osnovne postavke, prilagođene novim prilikama, imale su odjeka kasnije u doba austrijske uprave. Osim društvenih i vojnih objekata, civilna arhitektura je vjerojatno bila oskudna, ali taj segment nije do sada temeljitije izučavan. Francuske vlasti nisu pokazivale nikakvog respekta prema starim građevinama kao povijesnim i umjetničkim spomenicima. Bratovštine su ukidane, samostani ukidani i dobivali novu namjenu, često neprikladnu njihovom kulturnom značenju.

Malo se zna o gradnji stambenih kuća. Sakralne građevine su potpuno zapuštene. I ostalo što je do sada istraženo, istraženo je s jednostranog gledišta opće povijesti. Građevinarstvo i arhitektura kao tehnička infrastruktura u pogledu programa, organizacije građenja, izvođenja i njenog održavanja za sada nisu poznati. Isto tako, obrambeni sustav, koji se mijenjao u skladu sa složenim društvenim promjenama, nije proučen sa stajališta vojnih znanosti, posebno u okviru promijenjenih koncepcija borbenih djelovanja i inovacija u tehnologiji napadnih sredstava. Njihovo usavršavanje, povećavanje razorne moći, pokretljivost, brzina i preciznost tražili su odgovore u strategiji i taktici obrane.

Razdoblje francuske uprave obilježeno je u arhitekturi klasicističkim oblikovanjem. Međutim, i nakon njihova odlaska i uklapanja Dalmacije u Austrijsku monarhiju taj stil se još neko vrijeme zadržao u Dalmaciji, posebno u Zadru te Splitu i Trogiru. Od sredine XIX. stoljeća široko nastupa historicizam.

Summary

CONSTRUCTION IN DALMATIA UNDER FRENCH GOVERNMENT

Amidst horrendous war turmoil throughout Europe, following the decline of the Republic of Venice in 1798, and a short-lasting Austrian government, the French ruled Dalmatia from 1806 to 1913. New government attempted to improve economic, educational and other areas in that underdeveloped region. In terms of construction, due to tumultuous times, most work was done on military-related facilities. Obsolete city walls were torn down in some cities since they were used as enemy fortresses, however, at the same time, it made cities more beautiful and health conditions improved considerably.

Strong English fleet appeared in the Adriatic and turned Vis into its operation base, occupying and disabling navigation, thus the French authorities built a road to ensure communication between certain parts. Other roads were also built, since there had hardly been any roads in the region.

At first, Napoleon attempted to build marine bases for its fleet in well protected waters of Dubrovnik. He erected the fortress Imperial on the Srđ hill above the city, and fortress Real on the small island of Lokrum outside the port. Great attention was devoted to the melioration of marshy terrains.

They needed experts for all planned extensive construction works. Therefore the study of architecture was initiated at the Lyceum, which was also later founded in the Central School of Zadar in 1806. The head professor was Basilio Mazzoli who was appointed in 1807. Some of his prominent students were Vicko Andrić from Trogir and Petar Pekota from Zadar.

Marshall Auguste de Marmont, the military governor of Dalmatia, strived to embellish the cities by creating free spaces where the torn down city walls used to be. He especially liked Split, where he tastefully arranged the public garden and extended the waterfront. He intended to embellish that part of the city by constructing representative buildings; therefore he hired Mazzoli who designed projects that were never later used.

Upon Napoleon`s defeat, Dalmatia was allotted to Austria following the decision of the Congress of Vienna from 1815. Neoclassicism was still present in the region to a certain extent. The famous architect Giannantonio Selva from Venice left his works thanks to a great erudite from Trogir, Giovanni Luca Garagnin. He designed him several projects for economic buildings, one of which was the summer house in the nearby Divulje.

Building construction was more prolific in Zadar, the capital of the region at the time. One of the most prominent works of the time is the reconstruction of the Bishop`s Palace. The first proposal came from Hatzinger; then the architect Luigi

de Romano, who came from Venice as the administrator of the Civil Engineering Department at the Regency, submitted a new proposal. The final project was designed in 1830. De Romano designed the building of the regional court. During 1826 the architect Valentino Presani came to Zadar and obtained a position in civil service, which he held for twelve years. He represented the focus of civil engineering in the city and its surroundings. He designed numerous projects of which only few were realised; one of those is the building of investigative detention unit and the expansion of the west wing of the St. Krševan monastery. His most mature work is the chapel of St. Frane in Podprag on Velebit. In Dalmatia, the traces of Neoclassicism are present until very late. In 1868, the architect Perikle Koludrović designed a project for the new hospital building in Split.

Keywords: Dalmatia; 19th century; French government; public buildings; urbanism; Auguste de Marmont; Basilio Mazzoli